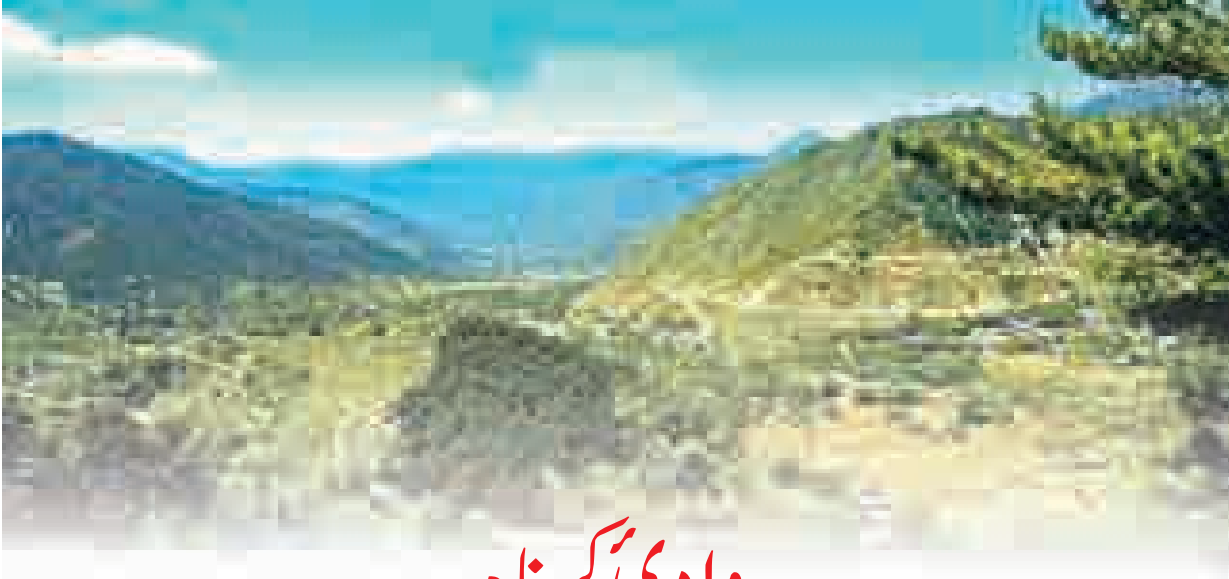

وادی کرناہ

وادی کشمیر دے شمال مشرق پنج ضلع کپواڑہ دے صدر مقام تھیں تقریباً ۵۷ کلومیٹر دادرشوار پہاڑی سلسلہ ہور سطح سمندر تھیں تقریباً ۱۰۰۰ ہزار فٹ دی بلندی تے واقع ”نستہ چھن گلی“ جس کو عام زبان پنج ”سادھنا“ گلی آکھے گیندا ہے پار کر کا تقریباً سطح سمندر تھیں ۶۰۰ ہزار فٹ دی بلندی تے ہک نکی جی وادی واقع ہے جیہڑی کے وادی کرناہ دے ناں نال جانی جلدی ہے۔ اے ایہہ وادی ”شمس بری“ ہور ”کرانوں“ پہاڑی دی چھولی پنج واقع ہے۔ آزادی تھیں پہلاں ایہہ وادی وادی دراوہ وادی لیپہ ہور وادی کرناہ تے مشتمل آسی۔ جس دیاں سرحدیں مشرق پنج شمس بری تھیں اگے فرکیاں دمار گلی تکر ہور مغرب پنج نالہ قاضی ناگ ہور کشن گنگا دے سنگم یعنی (میل) جڈارے

تکرہور شمال پنج شاردہ تھیں اگے تللیل دی سرحد تکرہور جنوب پنج نالہ قاضی ناگ دے منبع یعنی اوڑی دی سرحد تکرہور کھلری دی آسی، جس کو کہ مہاراجہ رنجیت سنگھ دے دورِ حکومت پنج تحصیل دادرجہ دتے گیا ہور تحصیل صدر مقام ٹیٹوال مقرر ہويا۔ ریاست جموں و کشمیر دے بٹوارے دے بعد چونکہ علاقہ دراوہ ہور لیپہ وادی کرناہ تھیں کنی کردتے گئے ہور دریائے کشن گنگا جیہڑا کے ہندو مسلم پہنائی چارے دا علمبردار ہور پوترتا دا نمونہ آسا سرحدی لکیر پنج بدل دتے گئے۔ ٹیٹوال دی مرکزیت ختم ہوگئی۔ کشن گنگا نیلم تہذیب دیاں پھینکراں اڈار چھوڑیاں۔ ٹیٹوال دی مشہور زمانہ منڈی دکھدیاں دکھدیاں اگی دے لمبیاں دی نظر ہوگئی۔ اسدے نال نال ایہہ وادی ضلع مظفر آباد تھیں کنی ہو کے ضلع بارہمولہ ہور پچھا ضلع کپواڑہ دی ہک کنی نئی تحصیل تکرہور محدود ہوکا رہ گئی۔ جیہڑی کہ اج صرف ۵۰ ہزار آبادی تے مشتمل ہے، جس دا تحصیل صدر مقام ٹیٹوال تھیں منتقل ہوکا ”کنڈی“ ہور فرٹنگڈار پنج قائم ہويا۔ راجہ شیر احمد خان دے دورِ حکومت پنج گجھ عرصے واسطے وادی کرناہ دا گرمائی دارالخلافہ گبرے تھیں نہچیاں منتقل ہويا آسا۔ ایہہ علاقہ اج بھی تحصیلاں دے ناں نال مشہور ہور حال ہی پنج اتھا ہک سوہنا جیاداک بنگلہ بھی تعمیر ہويا دا

ہے۔ کنٹرول لائن دے قیام نال اسدے مقدر تے ہک ہور اُلٹی لکیر اس ویلے مار گئی جس ویلے کرناہ مظفر آباد روڈ جیہڑی کے وادی کرناہ وادی کو کشمیر نال ملانے دا ہک واحد رستہ آسی بند کر دتے گئی۔ اسطراں وادی کرناہ باقی ریاست تھیں بالکل کٹ کے رہ گئی۔ اسدے بعد موجودہ چوکی بل ٹنڈار سڑک جیہڑی کہ نستہ چھن گلی تھیں ہوندیاں ہویاں گزردی ہے۔ تعمیر کیتے گئی جیہڑی انج بھی سیالے بچ برف باری دی وجہ نال بندر ہندی ہے ہور اکثر مچ جانی تہ مالی نقصان دی وجہ بندی ہے۔

وادی کرناہ دے آباد ہونے دے اشارے ترے ہزار قبل مسیح تھیں بعد ملدے ہین۔ اس دور بچ ایہہ علاقہ جنگلاں، پہاڑاں ہور جھیلاں نال پہریادا رہندا آسا۔ پہلاں پہل اتھا لوک مال چوکھراں کو چرالے واسطے این لگے چونکہ اتھا پانیاں دی بہتاں آسی ہور کہا (چارہ) وغیرہ مچ آسا۔ اس وجہ نال ایہہ علاقہ بہک دی صورت بچ استعمال ہون لگا۔ آساں پاساں دے علاقیاں تھیں لوک گرمیاں دے کجھ مہینے اتھا اپنے مال چوکھراں نال گزار کے چلے گیندے آسے۔ فر ۲۰۰۰ ق م تھیں مکمل آبادی دا اس علاقے بچ پائے گینے دا پتہ ملدا ہے۔ اس دور بچ وادی کرناہ دے جیہڑے علاقے آباد

ہوئے انہاں بچ شارده، شاہ کوٹ، پھوگی راجہ، ہیلیمت گراں، اشکوٹ، فلاکن
ہور میر پور گراں وغیرہ دے ناں قابل ذکر ہیں۔ انہاں علاقیاں بچ آباد
ہونے والے لوک اوہ آسے جیہڑے کسے نہ کسے وجہ نال اس دشوار گزارے
علاقے بچ رہے واسطے مجبور آسے۔ انہاں بچ اکثریت بادشاواں دے باغی
فوجیاں دی آسی۔ ایہہ لوگ بالا، گرز، تلوار ہور کھوڑی چلائے دی تربیت
حاصل کر دے آسے۔ کچھ سالوں پہلاں دلدار گراں دے ملحقہ پہاڑ تھیں
کھدائی دے دوران اس قسم دے اوزار دستیاب ہوئے دے ہین۔ جیہڑے
کے بڑے بنے دے آسے۔ ایہہ وثوق نال نیہہ آکھیا گیندا کہ ایہہ اوزار
اُسی دور دے ہین یا اس تھیں بھی پہلاں پتھر دے زمانے دے۔

آکھیا جلد اہے کہ جسٹراں وادی کشمیر ہک سستی سر ہوندی آسی، اسی طراں
وادی کرناہ بھی ہکی زمانے بچ سستی سر آسی ہور موجودہ کرناہ دے علاقے جنہاں
بچ نہچیاں، کنڈی، ٹنگڈار، دلدارہ، کھاوڑ پارہ ہور انہاں علاقیاں دے ملحقہ
جیہڑے نکے نکے گراں آباد ہین، زیر آب آسے۔ انہاں تہاڑیاں وادی
کرناہ کو ”بور“ آکھے گیندا آسا۔ ہور ”بور“ دے علاقیاں بچ ”زرلہ“ کو بڑی
اہمیت حاصل آسی ہور مالی اعتبار نال ایہہ علاقہ بڑا خوشحال آسا۔ اس نسبت

نال اسداناں ”زر“ تھیں ”زرلہ“ پیا۔ اس تھیں پہلاں اسداناں ”پٹھان کوٹ“ آسا۔ آکھدے ہین جے زرلے دا شہر انہاں تہاڑیاں مشہور ہوندا آسا۔ اج ایہہ علاقہ بالکل غیر آباد ہے۔ ہور یقین نیہہ ایندا کے ایہہ علاقہ کدے شہر ہوندا ہوئے آ۔ چونکہ ایہہ علاقہ ”سادھنا“ گلی دی چھولی بچ ہے ہور ملحقہ علاقیاں تھیں تقریباً اُچائی تے واقع ہے ہور جس ویلے اسیں اُچائی تھیں اس وادی دا بغور مشاہدہ کردے ہاں تہ صاف سامنے ہوندا ہے کہ ایہہ وادی کدے سر ریئی ہوئی ہو زرلے دا ایہہ علاقہ اپنی اُچائی دی وجہ نال اُس سر تھیں باہر ہوندا ہووے آ۔ اس گل دے بھی واضح اشارے ملدے ہین کہ تلاں والے علاقے چونکہ پانی تلے آسے اسی وجہ نال پہاڑاں دیاں چوٹیاں تے لوک آباد ہونا شروع ہوئے۔ اج بھی پہاڑاں دی گھدائی دے دوران سمندر دی ریت دی تہہ مورتیاں پتھر دے مجسمے بٹے دیاں چکیاں بٹیاں دے اوزار مٹی دے پہناڈے وغیرہ تھیندے ہین۔ گرے گرے نقل و حمل واسطے کشتیاں دے استعمال دا بھی اندازہ ہوندا ہے۔ اس دور بچ وادی کرناہ دے وسط بچ کشتیاں دے استعمال دا بھی اندازہ ہوندا ہے۔ اسی دور بچ وادی کرناہ دے وسط بچ جیہڑا پہاڑ ”کرانو“ دے ناں نال

جانیا جاندا ہے ہو ر سطح سمندر تھیں تقریباً ساڈھے ست ہزار فٹ بلندی (اُچائی) تے واقع ہے اس تے ہک راجہ جسدا ناں ”کرن“ آسا رہندا آسا۔ اُتھا اُسدے محل ہوندے آسے جنہاں دے کھنڈرات اس پہاڑ تے اپنی گمنامی کو کوسدے ہین۔ جس کو اج بھی اہل کرناہ ”راجہ کرن دیاں ٹھیریاں“ نال پکار دے ہین۔ اس پہاڑے تے راجے سُن چند ہک حوض بھی تعمیر کرا لے دے آسے۔ آکھدے ہین کہ اُنہاں حوضاں اندر چمڑا لگیا دا ہے۔ تاں جے بارش دا پانی کافی عرصے تکر اُنہاں بچ جمع رہ سکے۔ ہجاں بھی اُنہاں سراں دے نقوش باقی ہین۔ آکھدے جے راجہ کرن سن ہی ”آری ڈل“ دے مقام تے ٹہا کے کپ کے ہک نکاسی بنائی جتھا تکر کے جھیل داسا راپانی بہہ گیا ہو ر ایہہ سرسبز وادی معرض وجود بچ آئی۔ ایہی ”آری ڈل“ ہولیاں ہولیاں موجودہ ہری ڈال آکھے گیندا ہے۔ آری ڈل یعنی ایہجا لگدا ہے کہ ٹہا کے ایّاں کپ کا پانیاں داراہ بنائے گیا دا ہے جیاں آری کشاں سُن لکڑی کو آری نال کپیا دا ہوئے۔ اسی جائی تھیں اج کل نالہ ”بتہ ماجی“ دا گزر ہے۔ اس جائی دے نیڑے ہی نالہ بتہ ماجی دے کنارے اج بھی ہک چٹان موجود ہے جس بچ کمال فنی مہارت نال کسی زبان بچ ہک عبارت لکھے گئی دی

ہے۔ جیہڑی کے پڑھن نیہہ ہوندی غالباً شاردہ یونیورسٹی دے زمانے پنج تحریر
یاد دھمت دا کتبہ اسی ”راجہ کرن“ دے ناں دی مناسبت نال ایہہ وادی
کرناہ دے ناں نال موسوم ہوئی ہور پہاڑ ”کرانوں“ دے ناں نال۔ کلہن
دی راج ترنگنی پنج بھی وادی کرناہ کو ”کرناہ“ ہی دے ناں نال تحریر کیتے گیا
ہے۔ مزید وضاحت ”راج ترنگنی“ اردو ترجمہ جلد ۲ باب (جغرافیہ قدیم)
دے صفحہ ۱۸۶ تے دستیاب ہے۔ ہور وادی دراوا، شاردہ، دریائے کشن گنگا
وغیرہ دی معلومات بھی صفحات ۱۲۸، ۱۲۱، ۱۲۰ تے میسر ہین۔

وادی کرناہ دا ناں بھی ”راجہ کرن“ دے ناں دی مناسبت نال پیدا
ہے۔ انہاں ہی تہاڑیاں ”کیرن“ ہور ”کرناہ“ دے بشکار ہک علاقہ جیہڑا
کے اج ”رنگواڑ“ بہک دے ناں نال مشہور ہے آباد آسا ہور وادی کرناہ ہی دا
حصہ ہور ”راجہ کرن“ دی جاگیر آسا۔ اج ایہہ علاقہ بالکل غیر آباد ہے۔ اس
پنج ہک مچ بڑا مدان ہے۔ اُس پنج انہاں تہاڑیاں ہک مچ بڑی مورتی راجے
دے حکم نال نصب کیتے گئی دی آسی۔ جس دے نقوش اج بھی باقی ہین۔ ہور
اس کو ”مہندی والا بُت“ آکھے گیندا ہے۔ چونکہ ایہہ جاء خاصی اُچائی تے
ہے اس واسطے اس جائی کو راجے سُن ہک قسم دے سگنل سنٹر واسطے چنیا دا آسا۔

جھتھورا تیں دے نہیرے بچ راجے کو منگریاں دے ذریعے حالات تھیں باخبر
کیتے گیندا آسا۔ شاید اس جائی تے سگنل سینٹر قائم کیتے دی اس واسطے بھی
ضرورت محسوس ہوئی ہوئے کہ بچا والا علاقہ سستی سر (یعنی کے پانیاں والا
علاقہ) آسا ہورٹڑے فرے بچ کافی مشکل ہوندی آسی۔

”راجہ کرن“، داشاہی محل گویا کے ”کرانوں“ پہاڑی دی چوٹی تے آسا
تاہم شاہی خاندان دے دُوے افراد ہور رشتے دار ”کرانوں“ پہاڑی دی
مشرقی چھو لی بچ آباد آسے۔ اوہ ”گبر“ آکھال دے آسے۔ جس دے لغوی
معنی آتش پرست دے ہین۔ راجہ خود بھی ”گبر“ آسا۔ اسی خاندان دے ناں
تے اس علاقے دانان ”گبرا“ پیا۔

وادی کرناہ بچ پانڈواں دے آئے دے آثار بھی ملدے ہین۔ چنانچہ
”پانڈوپل“ جیہڑا کے نالہ قاضی ناگ تے اج بھی موجود ہے۔ ”ٹاڈ“ گراں کو
”پراڈہ“ گراں نال ملیندا ہے۔ انہاں ہی پانڈواں دے ناں نال موسوم ہے۔
اس پل دی تعمیر واسطے پانڈواں سُن جیہڑے بٹے دے ٹھہر ”موجی“ دے بناں
بچ تیار کیتے دے آسے ہور کسی وجہ نال اوہ استعمال نیہہ کیتے جُل سکے۔ اوہ بٹیاں
دے ٹھہر اج بھی ”موجی“ دے بناں بچ دکھے جلدے ہین۔ آکھدے ہین

پانڈواں سُن وادی کرناہ بچ اپنے قیام دے دوران پراڑے دے جنگل بچ گجھ
 زمی بھی زمینداری واسطے بنائی دی آسی۔ اج بھی انہاں ڈوگیاں دے
 ناں سنسکرت بچ ہی کھدے گیندے ہیں۔ مثلاً آورا، تاوری، ٹھا کری، شا کھڑی
 وغیرہ ہاروں کیتے گیندا ہے کہ شری کرشن دے بھی ہک واری اس وادی بچ اپنے
 دے اشارے ملدے ہیں۔ چنانچہ کیرن دے راہ بچ بھی اج ہک جاء ”راجہ
 رام دیاں لڑیاں“ دے ناں نال مشہور ہے۔ اتھانکیاں بڑیاں کئی غاراں ہیں۔
 آکھدے ہیں کہ رام جی دوران بن باس انہاں ہی غاراں بچ رُکے ہیں۔

کرناہ وادی کشمیر تھیں سدھا چوکی بل جیہڑا راہ ملیندا آسا اوہ سادھنا
 بچوں گزردا آسا ہور روایت ہے کہ اس سادھنا گلی تے دو دیونیاں رہندیاں
 آسیاں جیہڑیاں ”انھئی“ ہور ”ڈوری“ دے ناں نال مشہور آسیا۔ ایہہ دوئی
 دیونیاں آدم خور آسیاں۔ ہور راہ ٹرنے والیاں کو اپنا گراہ بنا کھندیاں آسیا
 ں۔ اس واسطے ٹرنے والے چھکڑیاں بٹھ کے لنگھدے آسے۔ کرناہ دیاں
 لوکاں دے دلاں بچ انہاں دا خوف اجاں بھی ہے۔ اج بھی لوک اس راہ کو
 کہلیاں ٹرے تھیں کتریندے ہیں ہور ماواں اپنیاں جندکاں کو اج بھی ”انھئی
 ڈوری“ دے خوف تھیں ڈریندیاں ہیں۔ آکھدے ہیں کہ ہک واری بابا عبداللہ

غازی اس راہ تھیں ہوندیاں ہوياں پیدل وادی کشمیر جُل رہے آسے اُنہاں نال
 ۳۷۰ آدمیاں دا ہک ٹولہ آسا۔ دیونیاں بچوں ہکی دیونی سُن عادت دے مطابق
 ٹولے دے آخر لے آدمیاں کو اپنا گراہ بنا کہند۔ ٹولے (قافلے) پنج شور مچ گیا
 خبر بابا صاحب تکر پبھی تہ اُنہاں سُن اپنی سوٹی نال اس دیوی دا ٹہنڈ پھاڑ چھوڑیا
 ہوو اس آدمیاں کو زندہ باہر کڈھ کہند۔ فر عبد اللہ غازی دی بد دُعا نال ایہہ دوئی
 دیونیاں بٹا بن گئیاں، جیہڑیاں آج بھی بٹے دیاں مورتیاں دی شکل پنج سٹمس بری
 پہاڑ تے دکھ جُل سکدیاں ہن۔

1۔ اوہکھے لفظاں نامطلب:

صدر مقام	:	مرکزی جاء
دشوار	:	مشکل
منبع	:	نکلے دی جاء
محدود	:	تھوڑے جے، کہنٹ، ہک حد دے اندر
بہتات	:	زیادہ، مچ، متا، کافی
پہر یادا	:	پہر پور لبالب، سُبھر

اکثریت : زیادہ تعداد بچ
 کرانوں : پہاڑ دانان
 شمس بری : پہاڑ دانان
 زرلہ : ہک مدان، ہک بہک، ٹھوک
 رنگواڑ : ہک مدان، ہک بہک
 مہندی والا بُت : ہک بُت جس دارنگ مہندی نالِ ملدِ اُجلد ا ہے

2۔ مندرجہ ذیل سوالاں نے جواب دیو:

- (۱) تحصیل کرناہ دا پہلاناں کے آسا؟
- (۲) تحصیل کرناہ دانان کیہڑے بادشاہ دے ناں نالِ منسوب ہے؟
- (۳) تحصیل کرناہ دے آباد ہونے دے آثار کیہڑے دور بچِ ملدے ہین؟
- (۴) تحصیل کرناہ بھی سستی سر آسی، اس دا پانی کسراں کڈھیا گیا؟
- (۵) نالہ بتہ موجی کس علاقے بچ پایا گیندا ہے؟
- (۶) راجہ کرن داشا ہی محل گتھا آسا؟
- (۷) راجے دے حکم نالِ بُت کیہڑی جائی نصب کیتا گیا؟

